

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 29 grudnia 2021 r.

Poz. 12474

UCHWAŁA NR 169/21 SEJMIKU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

z dnia 21 grudnia 2021 r.

w sprawie „Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025”

Na podstawie art. 18 pkt 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2020 r. poz. 1668 oraz z 2021 r. poz. 1038 i 1834) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 i 954) – uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025”, w brzmieniu stanowiącym załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Mazowieckiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Sejmiku Województwa
Mazowieckiego

Ludwik Rakowski

Załącznik do uchwały nr 169/21
Sejmiku Województwa Mazowieckiego
z dnia 21 grudnia 2021 r.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022– 2025

Spis treści

1. WPROWADZENIE.....	1
1.1. Podstawa prawna przygotowania Programu.....	1
1.2. Spójność z dokumentami strategicznymi	2
Spójność z regulacjami międzynarodowymi	2
Spójność z dokumentami strategicznymi poziomu krajowego	2
Spójność ze Strategią Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku	4
1.3. Zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa	4
2. CZĘŚĆ PLANISTYCZNA	7
2.1. Misja opieki nad zabytkami województwa	7
2.2. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025.	7
2.3. Obszary strategiczne programu.....	8
Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy	8
Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków	11
Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania	12
3. CZĘŚĆ ZARZĄDCZA.....	16
3.1. Wdrażanie Programu.....	16
Struktura zarządzania Programem.....	16
Procesy zarządcze.....	17
Monitoring realizacji Programu.....	17

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

1. WPROWADZENIE

1.1. Podstawa prawna przygotowania Programu

Bezpośrednią podstawą sporządzenia niniejszego Programu jest art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (dalej UOZ lub Ustawa), który brzmi:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) (uchylony);
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1.2. Spójność z dokumentami strategicznymi

Spójność z regulacjami międzynarodowymi

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987)
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.).
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas – przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 – Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

Spójność z dokumentami strategicznymi poziomu krajowego

Program jest kierunkowo zgodny z:

- A. Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)**, gdzie wskazano Cel szczegółowy 2. *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich*, a w jego ramach punkt 2.2. *Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury*, gdzie czytamy m.in.: „Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ)”.

B. Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 (zgodność kierunkowa z całością dokumentu);

C. Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), gdzie:

- a. W ramach kierunku interwencji 1. *Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe* pojawia się projekt *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* opisany następująco: „kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i **zabytków**)”.
- b. W rozdziale VIII. *Obszary wpływające na osiągnięcie celów Strategii* pojawia się Kierunek 4. *Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej*, gdzie w działaniach do 2030 r. uwzględniona jest „Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, **zabytki**, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO);

D. Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030), gdzie w ramach celu 1 *Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym* w punkcie 1.5. 1.5. *Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów* pojawia się podpunkt 1.5.3. *Infrastruktura społeczna*, w którym czytamy: „Poprawa dostępności obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz **zabytki** i miejsca kultury”;

E. Ponadto zadbano o kierunkową zgodność z Krajową Polityką Miejską do roku 2023.

Jeśli chodzi o istotne otoczenie prawne Programu, wśród przepisów krajowych elementami tego otoczenia są w szczególności:

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954),
2. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902, z 2021 r. poz. 1641),
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

4. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 164),
5. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz. 741, 784, 922),
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 1219, 1378, 1565, 2127, 2338, z 2021 r. poz. 802, 868, 1047, 1162, 1535, 1642, 1648),
7. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (tekst Dz. U. z 2021 r. poz. 485),
8. Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii (M.P. 1994 nr 50 poz. 418),
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 56),
10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 kwietnia 2012 r. w sprawie sposobu i trybu zaliczania bibliotek do niektórych bibliotek naukowych oraz ustalenia ich wykazu (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 251),
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz.U. 2021 poz. 1308).

Spójność ze Strategią Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku

Program niniejszy stanowi uszczegółowienie dziedzinowe *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030 Innowacyjne Mazowsze*, zapisujące całość polityki opieki nad zabytkami samorządu województwa, jaka będzie realizowana do roku 2030 i dodatkowo wyznacza rezerwę programową zamierzeń co do opieki nad zabytkami przez kolejne dwa lata. W stosunku do ogólnej *Strategii 2030 Innowacyjne Mazowsze* niniejszy dokument jest więc strategicznym programem tematyczno-etapowym: ustanawia politykę publiczną w jednym zakresie tematycznym – opieki nad zabytkami, w horyzoncie 2025 r.

1.3. Zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa

Samorząd Województwa Mazowieckiego występuje w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych, a po drugie – w nieporównywalnie większym zakresie – jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. W tym

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

drugim zakresie zadania samorządu województwa wynikają z art. 11 ust. 2 pkt 7 ustawy o samorządzie województwa, w którym stwierdza się, że (samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na która składa się) **wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie;**

Do zadań samorządu województwa w tym zakresie – na podstawie przepisów innych ustaw – należy w szczególności:

1. z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - a. uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18),
 - b. udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81),
 - c. sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (art. 87).
2. z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków (art. 39 ust. 3 p. 2).
3. z ustawy „krajobrazowej”¹ (poprzez zmiany wprowadzone w innych ustawach:
 - a. Sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

- popularyzować dobre wzory aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym;
- współpracować z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
- organizować przedsięwzięcia edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
- prowadzić promocję dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
- organizować współpracę z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
- obejmować patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa.

¹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. 2015 poz. 774)

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

- tworzyć katalogi wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa
- wspierać promocyjnie tradycyjne produkty regionalne,
- organizować spotkania i konferencje dotyczących problematyki dziedzictwa,
- wspierać własne instytucje kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu.
- przyznawać nagrody i stypendia osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

Ponadto samorząd województwa ma zadania jako właściciel zabytków. Do zadań tych wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny (art. 5 i art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 6 ust 1 p. 2 ustawy o samorządzie województwa).

Jednak należy dodać, że choć nie wynika to wprost z przepisu ustawy (a więc z żadnej normy szczegółowej), to z szerszej zasady prawnej wyrażonej w art. 2 ust 2. ustawy o samorządzie województwa² można wyczytać zadanie tworzenia rozwiązań budujących właściwy klimat wokół ochrony dziedzictwa. W tym sensie można przyjąć pogląd, że opieka nad zabytkami sprawowana przez samorząd województwa jako właściciela mienia będącego zabytkami powinna mieć charakter wzorcowy i inspirujący.

² Przepis ten brzmi: „Do zakresu działania samorządu województwa należy wykonywanie zadań publicznych o charakterze wojewódzkim, niezastrzeżonych ustawami na rzecz organów administracji rządowej”.

2. CZĘŚĆ PLANISTYCZNA

Przyjmujemy w niniejszym Programie prostą, klasyczną strukturę celów. Generalny cel Programu jest zawarty w deklaracji jego **misji**. Wszystkie dalsze rozstrzygnięcia planistyczne i wykonawcze muszą być bezwzględnie zgodne z misją. Misji towarzyszy **wizja strategiczna** opieki nad zabytkami w regionie, będąca zapisem pożądanego stanu docelowego, jaki powinien być osiągnięty do 2025 r. wskutek pomyślnej realizacji Programu. Z rozwinięcia misji wynikają **trzy obszary strategiczne** – trzy „obszary koncentracji działań” Programu. W każdym z obszarów wyznaczamy z kolei **cele strategiczne**, a cele będą realizowane poprzez **przedsięwzięcia strategiczne**.

2.1. Misja opieki nad zabytkami województwa

Misja to generalna wartość, do której dążenie jest niezmiennym celem samorządu województwa w perspektywie długoletniej. Misja opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim musi stanowić inspirującą odpowiedź na zdefiniowany generalny problem ochrony dziedzictwa w województwie. Przyjęto, że w okresie 2022–2025 będzie kontynuowana misja z lat 2018–2021, która brzmi:

**Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami
i dziedzictwem niematerialnym
w województwie mazowieckim**

2.2. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025

Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 w województwie zauważalnie polepsza się opieka nad zabytkami. Planujemy powstanie forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrasta świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Dbamy o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrasta też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

2.3. Obszary strategiczne programu

Obszary strategiczne to pola wartości, jakie chcemy urzeczywistniać w opiece nad zabytkami w województwie mazowieckim i zarazem – obszary koncentracji działań służących realizacji tych wartości. W wyniku pogłębionej diagnozy sytuacji dziedzictwa kulturowego w województwie mazowieckim oraz ochrony i opieki nad nim, zdefiniowano trzy problemy kluczowe.

W odpowiedzi na zdiagnozowane kluczowe problemy wyznacza się trzy OBSZARY STRATEGICZNE (obszary koncentracji działań), w których będą lokowane propozycje rozwiązań tych problemów, a więc – poszczególne cele strategiczne i przedsięwzięcia służące realizacji tych celów.

Tab. 1. Zidentyfikowane kluczowe problemy oraz wytyczone w odpowiedzi OBSZARY STRATEGICZNE

Kluczowy problem:	OBSZAR STRATEGICZNY
Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.	Edukacja kształtująca świadomość i postawy
Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu właścicieli zabytków do środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Optymalizacja systemu dostępu właścicieli zabytków do środków
Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami	Wypracowanie skutecznych narzędzi działania

Opracowanie własne

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z kształtowaniem wiedzy, świadomości i postaw pożądanych z punktu widzenia opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo. Zidentyfikowano **dwa** takie cele:

- Cel A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków;
- Cel A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.

Oto opisy obu celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć (programów).

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

Cel strategiczny A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków

Doświadczenia poprzedniego programu 2018–2021 wykazały dobitnie konieczność stałego podnoszenia wiedzy fachowej gminnych i powiatowych specjalistów zajmujących się na obu poziomach administracji lokalnej opieką nad zabytkami. Dodatkowo jest potrzebne forum wymiany doświadczeń dla tych specjalistów, gdzie mogliby oni dzielić się zarówno przykładami dobrej praktyki w celu upowszechniania realizacji udanych przedsięwzięć, jak i przykładami ostrzegawczymi w celu uniknięcia powielania błędów.

Przedsięwzięcie A.1.1. Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD)

- **Cel przedsięwzięcia:** Przedsięwzięcie ma na celu stworzenie platformy regularnego doszkalania fachowego gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem, a także stałej wymiany doświadczeń osób zajmujących się opieką nad dziedzictwem w administracji gminnej.
- **Opis przedsięwzięcia:** Założeniem programu jest zorganizowanie i stałe prowadzenie forum, do którego będą zaproszeni przedstawiciele obu szczebli administracji lokalnej z terenu województwa mazowieckiego, zajmujący się w swoich samorządach zagadnieniami opieki nad dziedzictwem. W ramach forum planowane są regularne zdalne spotkania edukacyjne na tematy istotne dla opieki nad dziedzictwem w województwie mazowieckim. Raz do roku jest planowane stacjonarne spotkanie MFD służące edukacji i podsumowaniu rocznych doświadczeń lokalnych specjalistów.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:**
 - Regularne zdalne spotkania o stałej formule:
 - Formy edukacyjnej (wykładu, warsztatu, seminarium) na wybrany temat;
 - Dyskusji służącej wymianie bieżących doświadczeń w zakresie opieki nad dziedzictwem.
 - Doroczne spotkania stacjonarne (jedno w ciągu każdego roku realizacji Programu) służące przede wszystkim podsumowaniu roku współpracy i pogłębieniu integracji środowiska specjalistów.
 - Współpraca z instytucjami administracji publicznej, NGO, umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa, budżety samorządów lokalnych, inne źródła.

Przedsięwzięcie A.1.2. Dziedzictwo niematerialne – na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Celem programu jest zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa.
- **Opis przedsięwzięcia:** Program będzie polegał na, wspólnym z zainteresowanymi podmiotami przygotowywaniu i opracowywaniu wniosków o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu powstanie program wpisywania na tę listę zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotów i przestrzeni kulturowych.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Przedsięwzięcie A.1.3. Konkurs „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza” – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Celem programu jest promocja opieki nad zabytkami, dobrych praktyk konserwatorskich, renowacyjnych i adaptacyjnych wśród właścicieli zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego.
- **Opis przedsięwzięcia:** Coroczny konkurs dla najlepszych renowacji zabytków.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Cel strategiczny A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem

Dokonana analiza problemowa wykazała, że jednym z największych zagrożeń dla dziedzictwa jest niska świadomość jego wartości wśród społeczeństwa. Aby temu zapobiec, konieczne jest promowanie wśród lokalnych społeczności zainteresowania dziedzictwem oraz zaangażowanie osób w różnym wieku w propagowanie wiedzy o dziedzictwie i podtrzymywanie tradycji.

Przedsięwzięcie A.2.1. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Podtrzymanie zainicjowanego wśród mieszkańców w poprzednim Programie 2018-2021 zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników.
- **Opis przedsięwzięcia:** Konkurs będzie realizowany w formie corocznego wojewódzkiego konkursu fotograficznego, którego każda edycja zostanie poświęcona innej kategorii zabytków i architektury.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa.

Przedsięwzięcie A.2.2. Tożsamość lokalna – wartość unikalna – kontynuacja w nowej formie

- **Cel przedsięwzięcia:** Program ma na celu wypełnienie jednego z ważnych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego. Oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzanie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa.

- **Opis przedsięwzięcia:** Założeniem programu jest tworzenie i wspieranie powstawania programów edukacyjnych, warsztatów, wydarzeń lub publikacji adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębieniu ich wiedzy o dziedzictwie regionu i podniesienia poczucia tożsamości. Programy mogą być adresowane do różnych grup wiekowych.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa, współpraca z NGO i IK, umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa, inne źródła.

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu właścicieli zabytków do środków

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami. Zidentyfikowano **dwa** takie cele:

- Cel B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich
- Cel B.2. Dbłość o zabytki własne województwa

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach programów.

Cel strategiczny B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Wspieranie różnego rodzaju właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach
- **Opis przedsięwzięcia:** Program polega na organizowaniu corocznego naboru wniosków na dotacje do prac konserwatorskich restauratorskich i robót budowlanych w obiektach zabytkowych.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

Cel strategiczny B.2. Dbłość o zabytki własne województwa**Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego – kontynuacja**

- **Cel przedsięwzięcia:** Kontynuowanie udoskonalania metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.
- **Opis przedsięwzięcia:** Przedsięwzięcie dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku będzie organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na remont zabytków będących własnością samorządu lub jednostek organizacyjnych. Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa mające siedzibę w obiekcie wymagającym najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałyby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem i współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano **dwa** takie cele:

- Cel C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa
- Cel C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach programów.

Cel strategiczny C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa**Przedsięwzięcie C.1.1. Dokumentacja zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego**

- **Cel przedsięwzięcia:** Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji i dokumentacji dziedzictwa architektury po 1918 r. województwa mazowieckiego oraz wydanie publikacji na ten temat.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

Opis przedsięwzięcia: Architektura międzywojenna i powojenna często jest traktowana z mniejszą uwagą i troską, niż architektura epok bardziej odległych w czasie. Ogromna część obiektów z tego okresu niszczeje i jest w stanie technicznym zagrażającym ich przetrwaniu. Wobec takiego stanu faktycznego istotne jest jak najszybsza dokumentacja i wydanie katalogu w formie publikacji, co przyczyni się do upowszechnienia świadomości o wartości omawianej architektury jako istotnej części dziedzictwa regionu.

- Program będzie miał formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:
 - dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem zidentyfikowania możliwie pełnej listy obiektów architektury modernistycznej w województwie mazowieckim;
 - przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana dokumentacja obiektów architektury XX wieku województwa mazowieckiego;
 - opracowanie i wydanie publikacji.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa, umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Przedsięwzięcie C.1.2. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego.
- **Opis przedsięwzięcia:** W województwie mazowieckim znajduje się ponad 5 tysięcy zabytków architektury drewnianej. Prawie jedna czwarta z nich nie posiada zabezpieczenia przeciwpożarowego, co naraża je na niebezpieczeństwo zniszczenia. Pilne staje się sporządzenie dokumentacji tych zabytków, w tym – inwentaryzacji ich stylów. W zakres zadania wchodzi rozpoznanie zachowanego budownictwa sprzed 1945 r., nie tylko obiektów objętych aktualnie ochroną konserwatorską, zarówno na wsiach, jak i w miasteczkach i miastach.
- Program będzie miał formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:
 - dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas;
 - przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa, umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Przedsięwzięcie C.1.3. Konkurs „Dom w krajobrazie” – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Celem programu jest stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym poszczególnych regionów kulturowych województwa mazowieckiego.
- **Opis przedsięwzięcia:** Program będzie miał formę konkursu organizowanego w cyklu dwuletnim na opracowanie projektów domów jednorodzinnych.

Konkurs będzie organizowany co drugi rok, a w latach pomiędzy konkursami będzie wydawany katalog z materiałami konkursowymi z roku poprzedzającego. Projekty obu kategorii będą w ten sposób nieodpłatnie udostępnione wszystkim zainteresowanym podmiotom, co zwiększa szansę, że elementy tradycyjnej zabudowy pojawią się w krajobrazie kulturowym Województwa.

- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Program własny samorządu województwa we współpracy z Oddziałem Warszawskim Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP).
- **Źródła finansowania:** Konkurs, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Przedsięwzięcie C.1.4. Nasza żywa tradycja – kontynuacja

- **Cel przedsięwzięcia:** Głównym celem programu jest ochrona i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji, będącego bazą zasobów tego dziedzictwa.
- **Opis przedsięwzięcia:** Program może mieć formę zróżnicowanego wsparcia zarówno dla inicjatyw już utrwalonych i powtarzanych cyklicznie, jak i dla inicjatyw nowo kreowanych. Towarzyszyć temu powinna rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji o kolejne opisy elementów dziedzictwa oraz ścieżki tematyczne.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

Cel strategiczny C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków**Przedsięwzięcie C.2.1. Tworzyć system promocji mazowieckiego dziedzictwa w serwisach internetowych**

- **Cel przedsięwzięcia:** Skuteczna promocja mniej znanych elementów dziedzictwa w województwie mazowieckim w serwisach internetowych dzięki współpracy z podmiotami o utrwalonej renomie i potwierdzonej skuteczności promocyjnej.
- **Opis przedsięwzięcia:** Program polega na zawarciu umów o współpracy ze starannie dobranymi influencerami aktywnymi w mediach społecznościowych i serwisach internetowych, których utrwalona renoma i potwierdzona skuteczność promocyjna gwarantuje szansę skutecznej promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa mazowieckiego.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa.

Przedsięwzięcie C.2.2. Mazowieckie konserwacje

- **Cel przedsięwzięcia:** Promocja zabytków dotowanych przez Samorząd Województwa.
- **Opis przedsięwzięcia:** Projekt zakłada organizację wydarzeń takich jak spacerzy i oprowadzania po wybranych zabytkach dotowanych przez samorząd województwa, skierowanych szczególnie do lokalnej społeczności.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Umowy z wykonawcami, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa.

Przedsięwzięcie C.2.3. Mazowiecki System Informacji Przestrzennej – Zabytki

- **Cel przedsięwzięcia:** Stworzenie platformy zintegrowanego systemu informacji o zabytkach dla województwa mazowieckiego w ramach Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej.
- **Opis przedsięwzięcia:** Powszechnie dostępna platforma ma gromadzić podstawowe dane o obiektach wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków dla obszaru całego województwa mazowieckiego. Dany obiekt ma być możliwy do zidentyfikowania na mapie i opatrzony następującymi informacjami: nazwa, czas powstania, nr i data w rejestrze zabytków (jeśli obiekt jest w rejestrze), typ zabytku, stan zachowania, ewentualnie opis obiektu i karta adresowa obiektu. Dane będą pozyskiwane w różnych trybach i terminach od podmiotów prowadzących rejestry.
- **Formy realizacji przedsięwzięcia:** Współpraca z Departamentem Cyfryzacji, Geodezji i Kartografii UMWM, instytucjami administracji publicznej, NGO, umowy z wykonawcami.
- **Źródła finansowania:** Budżet samorządu województwa.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

3. CZĘŚĆ ZARZĄDCZA

3.1. Wdrażanie Programu

Struktura zarządzania Programem

W skład struktury zarządzającej realizacją Programu wchodzi:

- Sejmik Województwa,
- Zarząd Województwa,
- Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie.

Zadania poszczególnych podmiotów przy uruchamianiu Programu i jego wdrażaniu kształtują się następująco:

Sejmik Województwa

Sejmik uchwała Program, a następnie monitoruje jego wdrażanie i ocenia skuteczność realizacji Programu poprzez otrzymywane sprawozdania z postępów wdrażania POnZ co dwa lata zgodnie z Ustawą.

Zarząd Województwa

Zarząd Województwa podejmuje decyzje w sprawie realizacji poszczególnych przedsięwzięć przewidzianych w POnZWM. Zarząd realizuje Program przy pomocy Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego, do którego kompetencji, zgodnie z regulaminem należy wdrażanie oraz realizowanie zadań wynikających z Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w tym:

- opracowywanie oraz aktualizowanie uchwały Sejmiku Województwa Mazowieckiego określającej zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach;
- opracowywanie i wdrażanie projektów dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

Zarząd odbiera także od Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki co dwa lata sprawozdania z wdrażania Programu i przekazuje je Sejmikowi.

Departament Kultury, Promocji i Turystyki

Zgodnie z Regulaminem Organizacyjnym Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie zadania z zakresu zabytków należą do kompetencji Departamentu

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

Kultury, Promocji i Turystyki. Departament koordynuje proces wdrażania Programu i odpowiada za jego postępy. Poszczególne przedsięwzięcia programu mogą być realizowane przez inne departamenty Urzędu Marszałkowskiego i inne jednostki organizacyjne Samorządu Województwa.

Inne struktury

Poszczególne przedsięwzięcia Programu mogą być też współrealizowane z podmiotami zewnętrznymi albo samodzielnie realizowane przez podmioty zewnętrzne, na przykład przez organizacje pozarządowe wyłonione w konkursach, na podstawie umów powierzenia lub wsparcia zadań albo przez instytucje kultury w trybie przyznania dotacji im celowej albo zlecenia zadania w jednym z trybów opisanych w Prawie zamówień publicznych. Podmioty takie także należą do struktur wdrażających Program.

Ponadto wdrażanie poszczególnych elementów Programu może wymagać powołania innych struktur (np. komisji konkursowych, grup roboczych, itp.). Struktury takie w razie potrzeby są powoływane na wniosek Dyrektora Departamentu, zarządzeniem Marszałka Województwa lub uchwałą Zarządu Województwa lub w inny sposób zgodny z procedurami obowiązującymi w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Mazowieckiego w Warszawie.

Procesy zarządcze

Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego przygotowuje do wdrożenia przedsięwzięcia zawarte w Programie oraz w razie potrzeby opracowuje projekty innych przedsięwzięć strategicznych realizujących przyjęte cele.

Zarząd Województwa może zlecić przeprowadzenie dodatkowych ekspertyz oceniających projekty przedsięwzięć.

Proces wdrażania Programu oraz poszczególnych jego celów strategicznych i przedsięwzięć będzie oparty na chronologicznie uporządkowanych cyklach działań, zawierających etapy programowania, konsultacji, wdrażania i ewaluacji.

Monitoring realizacji Programu

Przez monitoring rozumie się okresową obserwację efektów wdrażania Programu, w tym raportowanie postępów wdrażania. W przypadku niniejszego programu cykl raportowania jest dwuletni.

Realizacja Programu będzie monitorowana na poziomie poszczególnych przedsięwzięć. Raporty powinny mieć charakter produktowy: odnotowywać w odniesieniu do każdego działania, czy w danym okresie sprawozdawczym było ono realizowane zgodnie z Programem. Działania należy raportować zero-jedynkowo (zrealizowano – nie zrealizowano). Raport z realizacji Programu

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022–2025

powinien mieć charakter opisowy. Zespół do spraw Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025:

1. Paweł Cukrowski – Dyrektor Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie – przewodniczący zespołu;
2. Katarzyna Górka-Manczenko – Kierownik Wydziału ds. Tworzenia Przestrzeni Kulturowej i Turystycznej Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie – wiceprzewodnicząca zespołu;
3. dr Elżbieta Kozubek – Dyrektor Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie – członkini zespołu;
4. Ewa Baranowska – Dyrektor Oddziału Terenowego Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Płocku – członkini zespołu;
5. prof. dr hab. Monika Jadzińska – Dziekan Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie – członkini zespołu;
6. dr hab. Gabriela Świtek – Kierownik Katedry Teorii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego – członkini zespołu;
7. dr inż. arch. Alicja Szmelter – pracownik Politechniki Warszawskiej – członkini zespołu;
8. dr Barbara Kalinowska – Wicedyrektor Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce – członkini zespołu;
9. Anna Dymek – pracownik Narodowego Instytutu Dziedzictwa – członkini zespołu;
10. Dominika Piluk – Inspektor w Wydziale ds. Tworzenia Przestrzeni Kulturowej i Turystycznej Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie – sekretarz zespołu.

Ekspert opracowujący Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022 – 2025: Wojciech KŁOSOWSKI

Załącznikiem do niniejszego opracowania jest opracowanie: „Dziedzictwo kulturowe województwa mazowieckiego – zarys problematyki”.

Projekt sfinansowany ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Załącznik do Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025

Dziedzictwo kulturowe województwa mazowieckiego – zarys problematyki

Załącznik do PONZWM 2022–2025

Spis treści

1. Wprowadzenie.....	2
2. Dziedzictwo i stan opieki nad nim	3
2.1. Województwo mazowieckie na tle kraju	3
2.1.1. Zabytki nieruchome (rejestr A): województwo mazowieckie na tle kraju	3
2.1.2. Zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (rejestr B): województwo mazowieckie na tle kraju.....	4
2.1.3. Zabytki archeologiczne (rejestr C): województwo mazowieckie na tle kraju.....	5
2.1.4. Pomniki historii i miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO.....	5
2.1.5. Wydatki samorządu województwa mazowieckiego na ochronę dziedzictwa na tle innych województw w kraju.....	7
2.2. Charakterystyka dziedzictwa województwa mazowieckiego.....	9
2.2.1. Zabytki nieruchome.....	9
2.2.2. Zabytki ruchome.....	10
2.2.3. Zabytki archeologiczne.....	10
2.2.4. Dziedzictwo niematerialne.....	11
2.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	12
2.3.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	13
2.3.2. Zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa	14
2.3.3. Pomniki Historii	14
2.3.4. Zabytki chronione poprzez utworzenie parku kulturowego.....	15
2.3.5. Ewidencje zabytków	16
2.4. Analiza wyników diagnozy i wnioski strategiczne	17
2.4.1. Analiza interesariuszy	17
2.4.2. Wnioski strategiczne	18

1. Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie zostało sporządzone w nawiązaniu do ramowej metodyki diagnozy z poprzedniego Programu opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego 2018-2021. W opracowaniu nie powtarzano części ustaleń diagnozy poprzedniej (jak np. tło historyczne) a inne ustalenia jedynie streszczono. Skupiono się na ustaleniach zaktualizowanych i nowych. Punktem wyjścia do diagnozy było stwierdzenie trzech niekwestionowanych faktów:

- Województwo mazowieckie nie pokrywa się z żadną z pojedynczych historycznych ziem Rzeczypospolitej, a przez to ma dziedzictwo niezwykle zróżnicowane i wielowątkowe.
- Województwo mazowieckie to region o największym zróżnicowaniu zamożności gmin. Pociąga to za sobą skrajnie zróżnicowany potencjał lokalnych samorządów co do działań w zakresie opieki nad zabytkami.
- Istotny jest kontekst globalny: obserwowane dziś konkurowanie regionów Europy i Świata na poziomie masowej atrakcyjności, bez zagłębiania się w istotę wartości materialnych i niematerialnych dziedzictwa, spłaszcza i infantylizuje jego przekaz kulturowy.

Podstawowymi źródłami danych ilościowych o zabytkach, formach ich ochrony i stanie ich zachowania były:

- Rejestr Zabytków, księgi A, B i C;
- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (dalej BDL GUS);
- Oficjalna strona rządowa: <http://dane.gov.pl/>;
- Publikacja: K. Obłąkowska: *Polityka publiczna zabytków nieruchomych w Polsce Doświadczenia – Reguły – Model*. Warszawa 2021.

W porównaniu do diagnozy stanu dziedzictwa w województwie mazowieckim zamieszczonej w poprzednim Programie opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego 2018-2021 niniejsze opracowanie ma znacznie uboższą bazę badawczą z powodu nieaktualności danych badawczych badania MBPR, które było podstawą znacznej części poprzedniej diagnozy, jednak nie zostało powtórzone w latach 2018 – 2021.

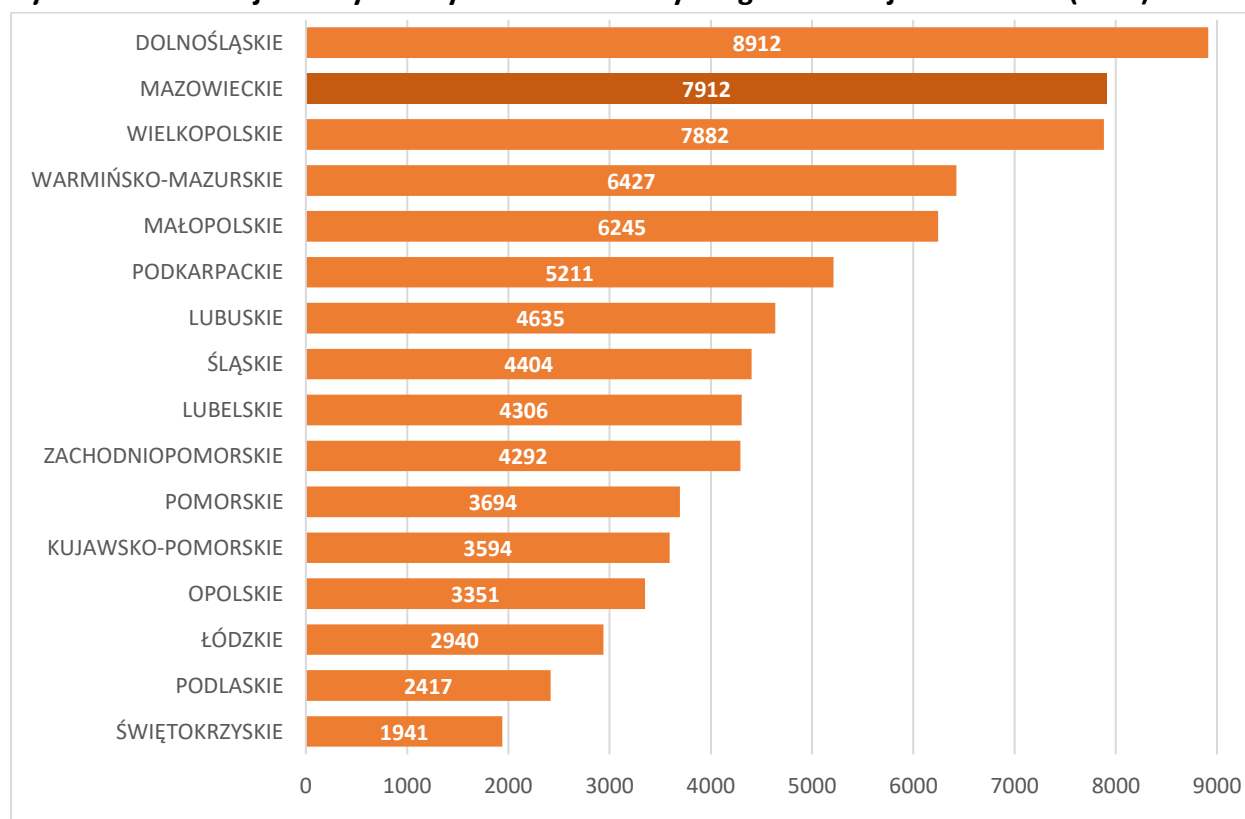
2. Dziedzictwo i stan opieki nad nim

2.1. Województwo mazowieckie na tle kraju

Zanim zagłębimy się w sytuację dziedzictwa w samym województwie mazowieckim, najpierw warto prześledzić, jak wyglądają zasoby dziedzictwa i stan jego ochrony w poszczególnych województwach i jak na tym tle wypada mazowieckie. Taki wstęp do bardziej szczegółowej diagnozy będzie podzielony na dwa etapy: w pierwszym ocenimy wielkość zasobów dziedzictwa (co pośrednio daje podstawy do oszacowania skali zadań opieki nad zabytkami), zaś w drugim porównamy z kolei skalę wydatków gmin na ochronę dziedzictwa w poszczególnych województwach, by sprawdzić, w jakiej proporcji pozostaje ona do zdiagnozowanej skali zadań.

2.1.1. Zabytki nieruchome (rejestr A): województwo mazowieckie na tle kraju

Ryc. 1. Liczba rejestrowych zabytków nieruchomych ogółem – województwami (2021)

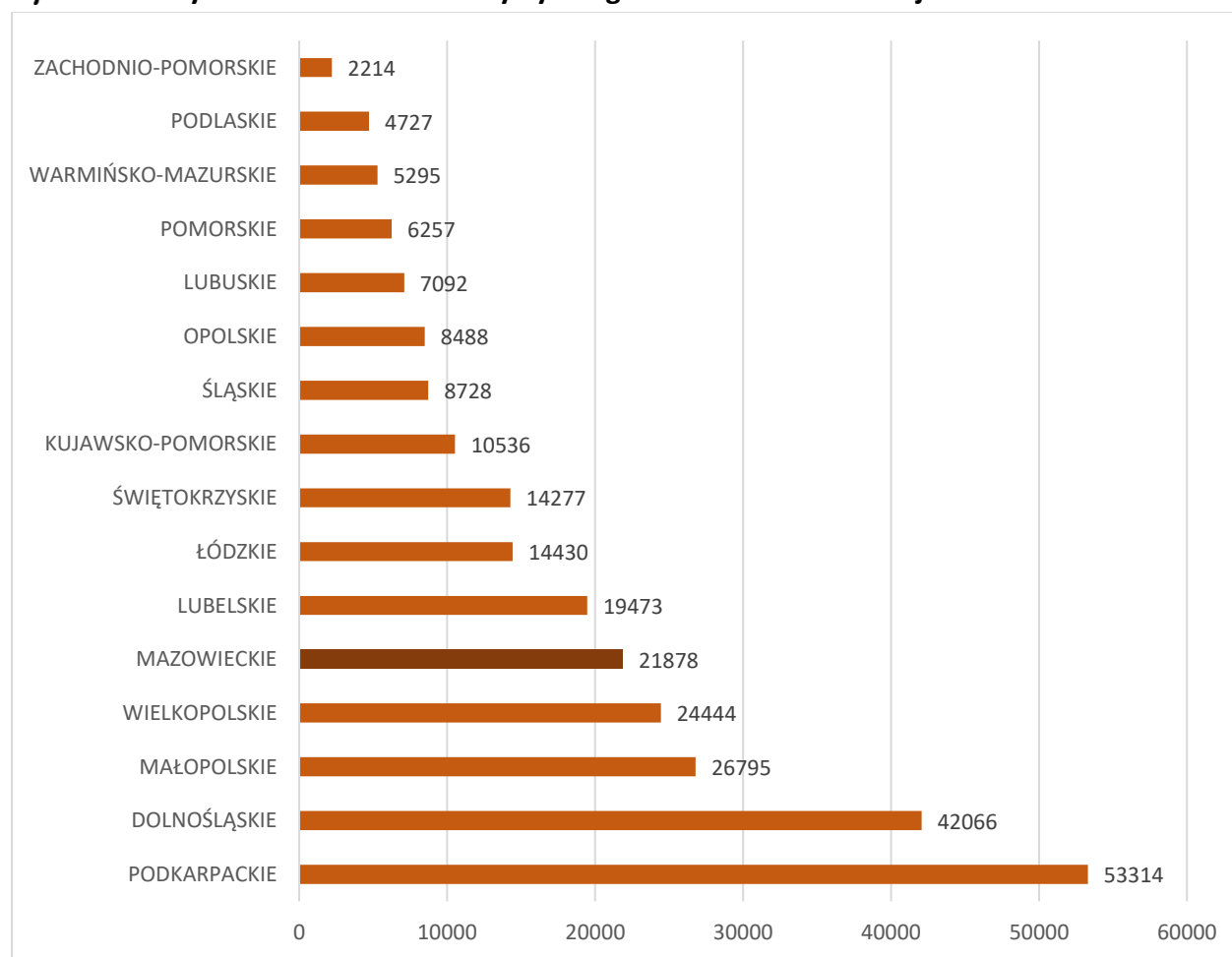
Opracowanie: W. Kłosowski na podst. danych NID (<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, sierpień 2021)

Województwo mazowieckie zajmuje drugie miejsce w kraju, jeśli chodzi o liczbę rejestrowych zabytków nieruchomych (rejestr A): na 78 163 zabytki nieruchome w kraju w kraju 7 912 znajduje się w województwie mazowieckim. Od czasu poprzedniej diagnozy liczba zabytków w województwie wzrosła o 702.

2.1.2. Zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (rejestr B): województwo mazowieckie na tle kraju

Jeśli chodzi o zabytki ruchome, to rejestr zabytków B (zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego) na dzień 30 czerwca 2021 r. obejmuje 16 531 decyzji o wpisie, dotyczących w sumie **270 014 obiektów**. Województwo mazowieckie z liczbą 21 878 obiektów ruchomych zajmuje **piąte miejsce w kraju**. Można odnotować, że województwo zajmuje drugie miejsce pod względem ilości kolekcji, jednak ma ich ponad dziesięciokrotnie mniej, niż pierwsze w tym rankingu województwo podkarpackie.

Ryc. 2. Zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego: liczba obiektów – województwami

Źródło: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/223/resource/31696,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru->

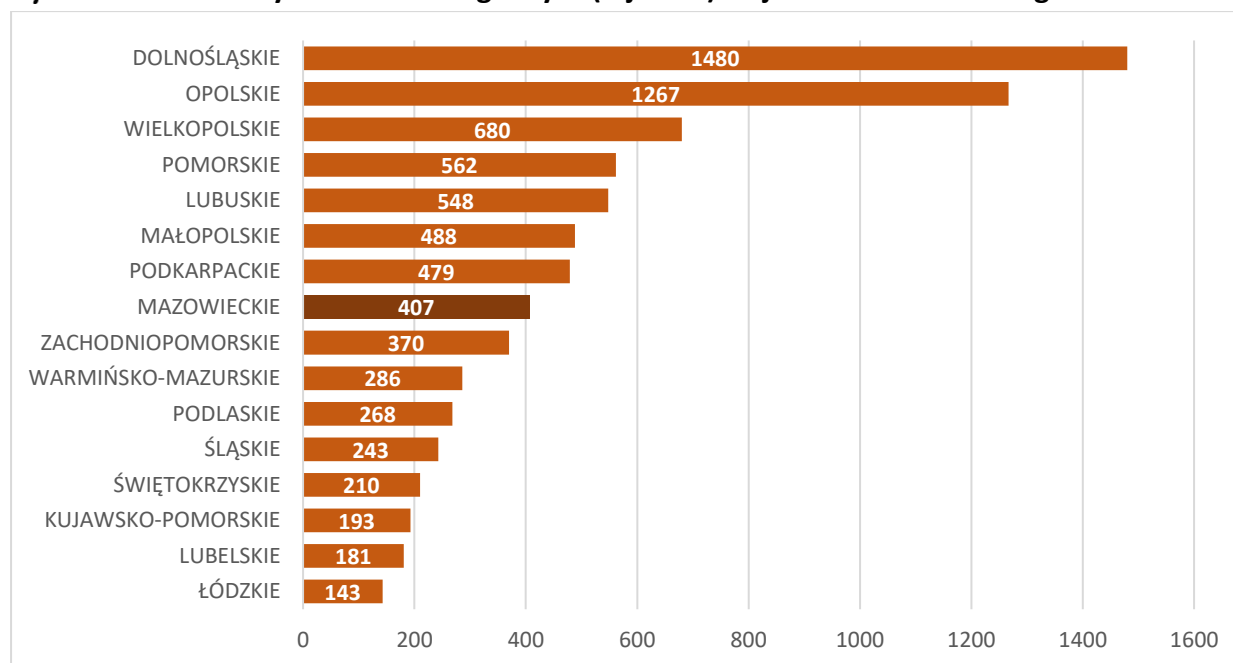
Załącznik do PONZWM 2022–2025

zabytkow-zabytki-ruchome/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (Dane na dzień: 30.06.2021)

2.1.3. Zabytki archeologiczne (rejestr C): województwo mazowieckie na tle kraju

Na terenie Polski w wyniku akcji ewidencjonowania stanowisk archeologicznych stwierdzono ponad 400 tysięcy stanowisk archeologicznych. Znaczna ich część znajduje się na terenie województwa mazowieckiego: tylko w zasobach Państwowego Muzeum Archeologicznego są zabytki z ponad 2,5 tysiąca stanowisk. Do rejestru zabytków (części C) wpisana jest jednak tylko niewielka ich część: 7 805 zabytków archeologicznych w całym kraju.

Ryc. 3. Liczba zabytków archeologicznych (rejestr C) województwami – kartogram

Opracowanie własne na podstawie danych NID (<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, sierpień 2021)

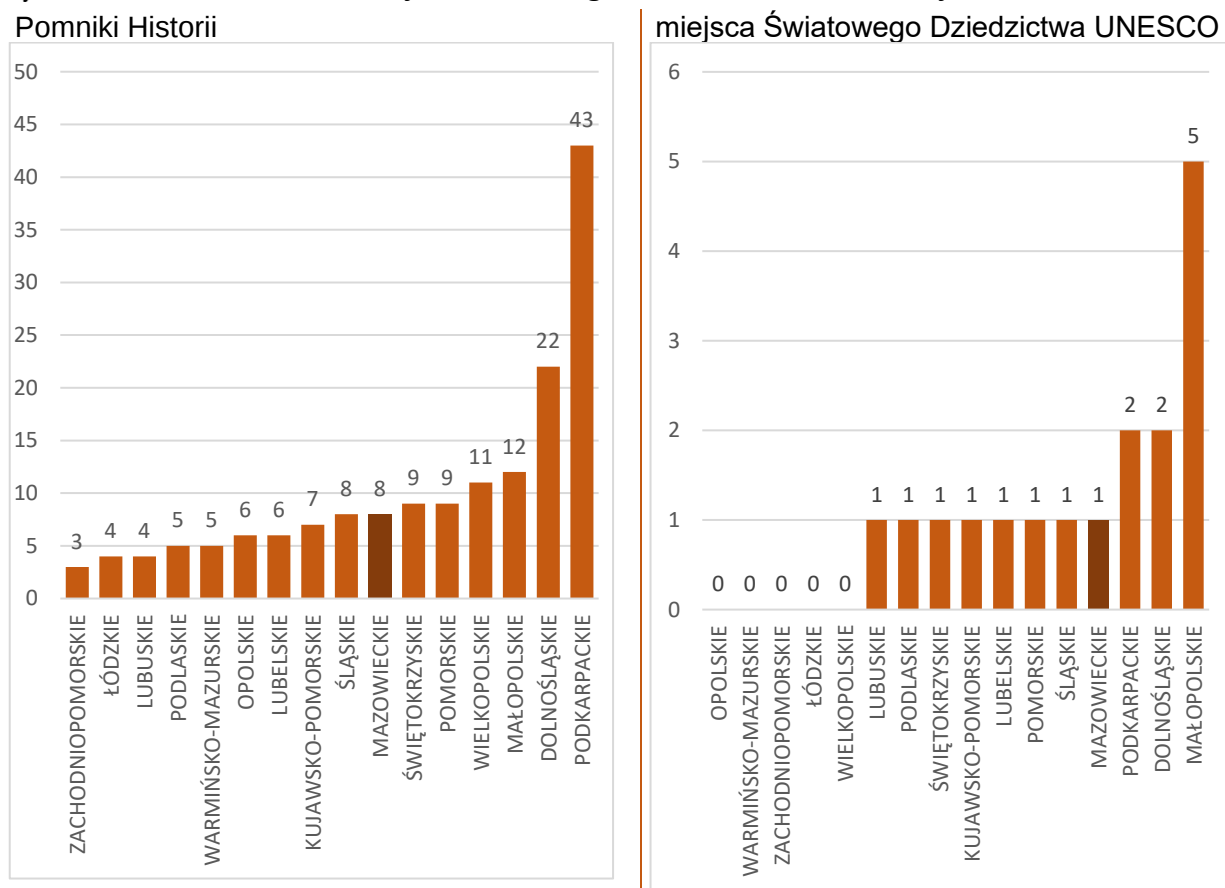
2.1.4. Pomniki historii i miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO

Na koniec tego podrozdziału warto jeszcze odrębnie przejrzeć zasób obiektów najcenniejszych, mających największą siłę oddziaływania na współczesne pokolenia. Przyjmijmy roboczo, że obiektami takimi są potencjalnie przede wszystkim **Pomniki Historii** oraz **obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO** (*World Heritage List*). Choć ta druga kategoria obejmuje nie tylko zabytki, to jednak warto je zestawić razem i prześledzić ich rozkład pomiędzy województwa. Jedne i drugie uzyskują wpis do swej kategorii na podstawie znaczenia i walorów wybitnych, po bardzo starannej procedurze weryfikacyjnej. A więc można domyślać się, że jedne i drugie mają (lub mogą mieć przy właściwej promocji) szczególną skalę oddziaływania na

Załącznik do PONZWM 2022–2025

współczesne życie i szczególnie potencjał zapraszania dzisiejszych pokoleń do żywego kontaktu z dziedzictwem.

Ryc. 4. Pomniki Historii i miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO województwami

Opracowanie własne na podstawie danych NID (<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, sierpień 2021, oraz https://swiatowedziedzictwo.nid.pl/wpisy/wpis_unesco/ wrzesień 2021).

Załącznik do PONZWM 2022–2025

2.1.5. Wydatki samorządu województwa mazowieckiego na ochronę dziedzictwa na tle innych województw w kraju

Wydatki budżetu województwa mazowieckiego na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami¹ warto prześledzić na tle podobnych wydatków innych województw. W ostatnim roku budżetowym, dla którego są dostępne sprawozdania budżetowe, a więc roku 2020, wydatki ten cel w kwotach bezwzględnych i w przeliczeniu na mieszkańca przedstawiały się następująco.

Jak wynika z poniższych danych, województwo mazowieckie wprawdzie wydaje trzecią największą kwotę bezwzględną w rozdziale 92120 – ponad 55,3 miliona zł, jednak zważywszy na różnice populacji mieszkańców województw, jest to kwota bardzo skromna, sytuująca gminy województwa mazowieckiego pod względem wydatków per capita na dziesiątym miejscu na 16 województw, z kwotą wydatków 10,20 zł na mieszkańca rocznie, co jest kwotą wyraźnie niższą niż średnia dla kraju (wynosząca 14,24 zł).

¹ Chodzi o wydatki dokonywane w ramach działu 92 klasyfikacji budżetowej „Kultura i Dziedzictwo”, mieszczące się w rozdziale klasyfikacji budżetowej 92 120 „ochrona zabytków i opieka nad zabytkami”

Tab. 1. Wydatki województw na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami (dział 92120) w roku 2020 – globalnie i *per capita*

województwo	wydatki na zabytki	ludność	wydatki per capita
DOLNOŚLĄSKIE	122 574 743,82 zł	2 891 321	42,39 zł
MAŁOPOLSKIE	80 232 626,38 zł	3 410 441	23,53 zł
PODLASKIE	24 515 137,23 zł	1 173 286	20,89 zł
PODKARPACKIE	37 756 406,95 zł	2 121 229	17,80 zł
LUBELSKIE	30 257 327,44 zł	2 095 258	14,44 zł
KUJAWSKO-POMORSKIE	29 395 329,56 zł	2 061 942	14,26 zł
LUBUSKIE	14 142 385,60 zł	1 007 145	14,04 zł
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	17 157 099,14 zł	1 416 495	12,11 zł
WIELKOPOLSKIE	37 421 757,46 zł	3 496 450	10,70 zł
MAZOWIECKIE	55 350 114,64 zł	5 425 028	10,20 zł
POMORSKIE	23 371 625,86 zł	2 346 671	9,96 zł
ŚLĄSKIE	35 702 993,88 zł	4 492 330	7,95 zł
OPOLSKIE	7 128 055,50 zł	976 774	7,30 zł
ZACHODNIOPOMORSKIE	11 424 208,86 zł	1 688 047	6,77 zł
ŁÓDZKIE	13 871 058,19 zł	2 437 970	5,69 zł
ŚWIĘTOKRZYSKIE	4 560 297,47 zł	1 224 626	3,72 zł

Opracowanie: W. Kłosowski na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS (dostęp: sierpień 2021).

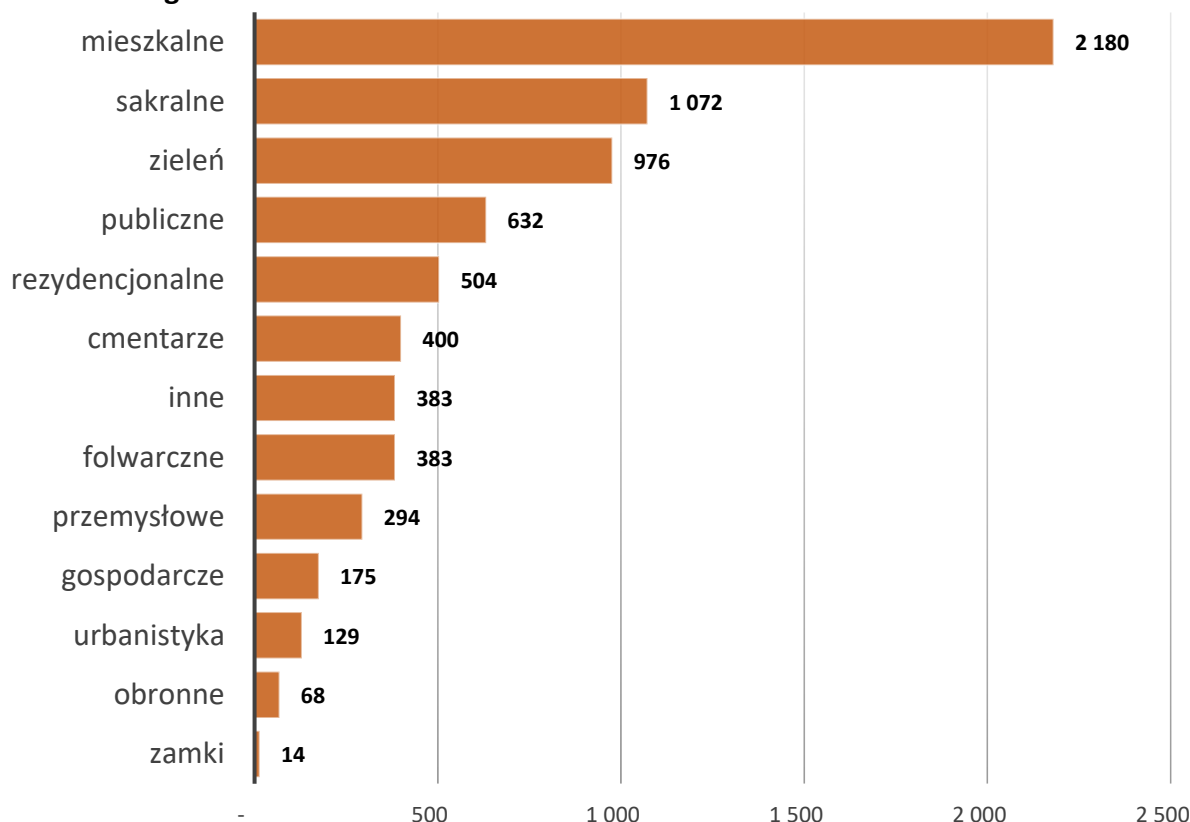
Załącznik do PONZWM 2022–2025

2.2. Charakterystyka dziedzictwa województwa mazowieckiego

2.2.1. Zabytki nieruchome

Kategoria zabytków nieruchomych – odwołując się do kategoryzacji stosowanej przez NID – dzieli się na 12 kategorii (plus trzynasta kategoria „inne”). Wśród nich w województwie mazowieckim dominują ilościowo zabytki mieszkalne (30,2% wszystkich zabytków nieruchomych), sakralne (14,9%) i zieleń (13,5%), podczas gdy na drugim końcu skali mamy zamki (0,2%) i zabytki obronne (0,9%). Przy tak nierównym rozkładzie kategorii wszelka zbiorcza statystyka jest bardzo zawodna. Chcąc być rzetelnym trzeba np. wykluczać do odrębnej analizy zabytki mieszkalne, a pozostałe jedenaście kategorii analizować razem. To jednak stwarza sytuację rozczłonkowania obrazu diagnostycznego. Będziemy więc łączyć ujęcia całościowe i częściowe, komentując je łącznie.

Ryc. 5. Rejestrowe zabytki nieruchome województwa mazowieckiego – według liczebności kategorii

Opracowanie: W. Kłosowski na podstawie: Zestawienie danych statystycznych z rejestru zabytków - zabytki nieruchome” – dane na dzień 16 lipca 2021 (https://dane.gov.pl/pl/dataset/154/resource/31671,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/table?page=1&per_page=20&q=&sort=)

2.2.2. Zabytki ruchome

Zgodnie z zapisami art. 6 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* ochronie i opiece podlegają także zabytki ruchome, będące w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami, numizmatami, pamiątkami historycznymi, militariami, wytworami techniki, środkami transportu, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Jak wyjaśnia NID:

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są również, nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna, takie jak: detal architektoniczny, dekoracja architektoniczna (polichromie, sztukaterie), a nawet elementy tzw. małej architektury (obiekty o charakterze czysto dekoracyjnym, np. rzeźby ogrodowe, obiekty niekubaturowe, np. nagrobki cmentarne, kapliczki przydrożne, a nawet stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz, jak różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia itp.). Obiekty tego typu, jeżeli mają znaleźć się w rejestrze zabytków lub w ewidencji, muszą w pełni posiadać charakter indywidualnych, niepowtarzalnych twórców artystycznych.

2.2.3. Zabytki archeologiczne

Wg art. 3 ust. 4 Ustawy zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Zabytki archeologiczne stanowią o tyle szczególną grupę zabytków, że jako obiekty rozproszone, występujące w zasadzie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych, są szczególnie narażone na dewastację czy kradzieże². W większości przypadków nie jest fizycznie możliwe objęcie zabytków archeologicznych monitoringiem. Toteż w odniesieniu do tych zabytków szczególne znaczenie ma edukacja. Drugą specyficzną cechą tej kategorii zabytków jest niewielka procentowo ich reprezentacja w rejestrze zabytków: o ile w niektórych kategoriach zabytków nieruchomych możemy uważać rejestr za wyczerpujący (wszystkie zabytki o wartości rejestrowej faktycznie znajdują się w rejestrze), o tyle wśród zabytków archeologicznych zaledwie kilka lub kilkanaście procent jest wpisywanych do rejestru. Toteż w stosunku do tej kategorii zabytków rejestr nie jest absolutnie miarodajny co do ich faktycznej ilości.

² Każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa, a wszelkie prywatne poszukiwania zabytków należy uważać *de facto* za nielegalne.

Załącznik do PONZWM 2022–2025

Dla województwa mazowieckiego brak aktualnych danych na temat zabytków archeologicznych: liczba nieruchomych zabytków tego typu objętych wpisem do rejestru wg danych NID na 2013 wynosiła w województwie mazowieckim 405 (ósmie miejsce w kraju), liczbę tę potwierdza szczegółowy wykaz umieszczony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa na portalu Dane Publiczne pt. „Rejestr zabytków archeologicznych”. Wykaz NID wskazuje na liczbę poszczególnych obiektów w kategoriach:

- (A) obronne – 87 (w tym grodziska 83, fortyfikacje 3 i architektura obronna 1),
- (B) obrzędowe – brak,
- (C) osadnicze – 228 (w tym: osada, obozowisko, zespół osadniczy 201, miasto 19, architektura 7 i punkty osadnicze 1),
- (D) sepulkralne – 74 (w tym: groby o własnej formie terenowej 12, groby płaskie – 62),
- (E) gospodarcze – 10,
- (F) inne – 7.

2.2.4. Dziedzictwo niematerialne

Polska ratyfikowała **Konwencję UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** w 2011 r. Jest to podstawowy dokument, na którym bazują działania z tego zakresu, ponieważ co prawda zarówno Konstytucja RP, jak i szereg ustaw daje podstawy do zabezpieczenia dziedzictwa niematerialnego w Polsce, jednak należy pamiętać, że kluczowa Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami historycznie wywodziła się z aktów sięgających początków niepodległości Polski chroniących głównie dziedzictwo materialne. O ile działania wobec fizycznych obiektów ukierunkowane są głównie na ich materialną trwałość jako podstawę dla innych działań, o tyle sednem istnienia dziedzictwa niematerialnego jest kontynuacja trwania przekazu międzypokoleniowego jego treści. Stąd w klasyfikacji i systemie ochrony dziedzictwa niematerialnego wykorzystuje się szeroko dostosowane do ich specyfiki zapisy Konwencji.

Dotychczas nie powstał Krajowy Program Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, zatem można jedynie wskazać na zachowanie zgodności z założeniami do KPONDK, przygotowanymi w oparciu o zapisy Konwencji przez NID (jako dokument wewnętrzny).

Konwencja UNESCO porządkuje przejawy dziedzictwa niematerialnego w pięciu obszarach zwanych „domenami”. Po dostosowaniu do polskiej specyfiki i lokalnych fenomenów kulturowych przez Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego obradujący przy MKDniS, zdecydowano się na następujący podział:

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
2. Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
3. Praktyki społeczno-kulturowe;
4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
5. Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wdrażanie Konwencji zostało powierzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa. Do działań wdrażających należało opracowanie założeń Krajowego Programu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego oraz przygotowanie wytycznych do prowadzenia Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, który stanowi jeden z elementów Programu. Lista ta dostępna jest na stronie *niematerialne.nid.pl*. System programu w założeniu dotyczy trzech uzupełniających się szczebli:

- **centralnego** – działania na poziomie administracji rządowej i NID,
- **regionalnego** – gdzie wdrażany powinien on być poprzez urzędy marszałkowskie i podległe im instytucje kultury, a także środowisko naukowe i organizacje pozarządowe..
- **lokalnego** – największą rolę odgrywają na nim społeczności, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne, lokalni artyści, liderki i liderzy społeczni itp.

Niniejszy program w założeniu powinien zatem zachowywać spójność z działaniami w ramach Krajowego Programu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego głównie na poziomie regionalnym. Wśród tradycji aktualnie figurujących na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pięć odnosi się do terenu województwa mazowieckiego. Są to:

- (1) Umiejętność wyplatania kosza „kabłęcoka” w Lucimi;
- (2) Wycinankarstwo kurpiowskie z Puszczy Zielonej;
- (3) Hafciarstwo z nadwiślańskiego Urzecza;
- (4) Wypiek bysków i nowych latek Kurpiów Puszczy Zielonej;
- (5) Tradycyjne święcenie pokarmów w Dąbrowie Chotomowskiej.

Należy też dodać, że w 2020 roku na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości została wpisana kultura bartnicza (jako wspólna tradycja Polski i Białorusi).

2.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Prawną ochronę zabytków w Polsce wprowadzono przed ponad wiekiem: w 1918 roku zaczął obowiązywać Dekret o ochronie dzieł i dóbr kultury. Dziesięć lat później zastąpiło go Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (1928), które obowiązywało jeszcze długo po II wojnie światowej, aż do 1962 roku.

Obecnie obowiązujące formy ochrony zabytków wymienia art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 710, 954).

Załącznik do PONZWM 2022–2025

Formy ochrony zabytków to narzędzia prawne mające na celu zapewnienie warunków umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, w szczególności poprzez zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości oraz udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków. Ustawa przewiduje następujące formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków,
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
3. uznanie za pomnik historii,
4. utworzenie parku kulturowego,
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2.3.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Rejestr zabytków to jedyna bezpośrednia forma ochrony zabytków charakteryzująca się ustanowieniem pełnego nadzoru konserwatorskiego. Stosuje się ją do zabytków wybranej grupy. Wpis zabytku do rejestru odbywa się poprzez wydanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzji administracyjnej oraz – po stwierdzeniu wykonalności decyzji – nadanie numeru rejestru. Jest to numer porządkowy w odpowiedniej księdze: A – dla zabytków nieruchomości, B – dla zabytków ruchomych, C – dla zabytków archeologicznych.

Procedura wpisu zabytku do rejestru prowadzona jest na wniosek właściciela lub z inicjatywy Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Z wnioskiem o wpis do rejestru zabytku mogą występować również organizacje społeczne statutowo zajmujące się dziedzictwem. W województwie mazowieckim wg danych NID zanotowano:

- 7 912 obiektów nieruchomości wpisanych do księgi A³,

³ Dane NID (<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, sierpień 2021)

- 20 727 obiektów ruchomych wpisanych do księgi B⁴
- 407 zabytków archeologicznych wpisanych do księgi C⁵.

2.3.2. Zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa

Ta nowa forma ochrony, obowiązująca od 2016 r., dotyczy wyłącznie zabytków ruchomych. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego stworzył specjalną listę obiektów ruchomych o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa. Obecnie brak danych o obiektach na liście.

2.3.3. Pomniki Historii

W świetle obowiązujących przepisów Pomnik Historii jest jedną z pięciu form ochrony zabytków (art.7 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 r.). Zgodnie z art. 15 Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Jednak gdy wczytamy się w treść Ustawy, musimy odnotować, że uznanie za Pomnik Historii stanowi raczej specyficzne wyróżnienie zabytku już wpisanego do rejestru zabytków, gdyż ustawodawca nie przewidział dla Pomników Historii żadnej dodatkowej formy ochrony, która nie obowiązywałaby już od chwili wpisania zabytku do rejestru, co każdorazowo musi poprzedzić zgłoszenie do uznania za Pomnik Historii. Narodowy Instytut Dziedzictwa ustalił oficjalny logotyp, którym oznacza się Pomniki Historii. Zgodnie z kryteriami ustalonymi przez Radę Ochrony Zabytków uznanie zabytku za Pomnik Historii jest szczególną formą podkreślenia jego znaczenia. Do tej formy ochrony można zgłosić zabytek nieruchomy o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń.

Ponadto muszą to być zabytki, które:

1. zachowały pierwotną kompozycję przestrzenną lub uległy nieznacznym przekształceniom,
2. są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach
3. są należycie wyeksponowane w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowały pierwotne relacje z otoczeniem,

⁴ https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-ruchomych/Rejestr%20zabytk%C3%B3w%20ruchomych%20na%20p%C3%B3C5%82rocz%202019.xlsx

⁵ Rejestr zabytków archeologicznych (<https://dane.gov.pl/pl/dataset/210>)

Załącznik do PONZWM 2022–2025

4. są dziełami wybitnych twórców, np.: architektów, planistów, architektów krajobrazu, ogrodników,
5. są dobrze zachowane lub w stanie pozwalającym na ich rewaloryzację,
6. są przedmiotem troski konserwatorskiej.

W województwie mazowieckim do września 2021 r. osiem obiektów uznane zostało przez Prezydenta RP za pomniki historii:

1. **Warszawa – historyczny zespół miasta z Traktem Królewskim i Wilanowem** uznane za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku;
2. **Warszawa – Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya** uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 4 stycznia 2012 roku;
3. **Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna** uznana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 4 stycznia 2012 roku;
4. **Warszawa – zespół zabytkowych cmentarzy wyznaniowych na Powązkach** uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 3 lipca 2014 r.
5. **Płock – Wzgórze Tumskie** uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r.
6. **Pułtusk – kolegiata pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie,** uznana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 roku;
7. **Sulejówek – Milusin, zespół domu Marszałka Józefa Piłsudskiego** uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 13 sierpnia 2020 roku.
8. **Czerwińsk nad Wisłą – dawne opactwo Kanoników Regularnych** uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 19 kwietnia 2021 r.

2.3.4. Zabytki chronione poprzez utworzenie parku kulturowego

Utworzenie parku kulturowego – To dotychczas najrzadziej stosowana forma ochrony obszarowej, stanowiona przez samorządy dla wyróżniających się krajobrazowo terenów, z charakterystycznymi dla nich zabytkami nieruchomymi. Gmina jest zobowiązana, aby równolegle uchwalić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego określający zasady kształtowania chronionej przestrzeni z poszanowaniem zidentyfikowanych wartości. Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Parki kulturowe o szczególnej wartości mogą być uznane za pomnik historii. Zgodnie z Ustawą rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz

zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

W województwie mazowieckim istnieją cztery parki kulturowe:

- (1) Park Kulturowy „Ossów Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 roku”
- (2) Park Kulturowy Stary Radom
- (3) Wilanowski Park Kulturowy
- (4) Park Kulturowy Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Andrzejewie

2.3.5. Ewidencje zabytków

Wojewódzka ewidencja zabytków i gminne ewidencje zabytków nie są formami ochrony zabytków w ścisłym rozumieniu (nie są wymienione w art. 7 UOZ), ale są sposobem zwiększenia skuteczności ochrony zabytków. Wojewódzka i gminne ewidencje zabytków są podstawowym źródłem informacji o zasobie zabytkowym.

Na poziomie województwa prowadzonej przez WKZ w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego, z kolei na poziomie gminy wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W skład gminnej ewidencji zabytków wchodzi zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także osobna grupa zabytków nieruchomych wyznaczonych przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z MWKZ. W wyniku nowelizacji ustawy w 2010 r. ewidencja zabytków zyskała kluczową funkcję w prawnym systemie ochrony zabytków, wywołuje skutki prawne, związane z powstaniem po stronie właściciela lub posiadacza zabytku określonych obowiązków, zbliżonych do tych, jakie powstają wraz z wpisem do rejestru zabytków. Obowiązki te w głównej mierze dotyczą dokonywania uzgodnień z WKZ w postępowaniach dotyczących wydawania: pozwolenia na budowę (w tym rozbiórkę obiektu), decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o lokalizacji celu publicznego i innych.

2.4. Analiza wyników diagnozy i wnioski strategiczne

2.4.1. Analiza interesariuszy

We wstępnej fazie przygotowywania niniejszego Programu przeprowadzono analizę jego interesariuszy, a więc wytypowano z jednej strony podmioty, na które Program będzie oddziaływać, a z drugiej – te, które będą (lub można spodziewać się, że będą) oddziaływały na Program.

- Pierwsza z wytypowanych grup to interesariusze bierni, druga zaś – czynni.
- W grupie interesariuszy czynnych wytypowano z kolei te podmioty, na które Program będzie oddziaływać pozytywnie (a więc – beneficjentów Programu) oraz tych, którzy mogą doznać negatywnego oddziaływania Programu (poszkodowanych).
- Następnie w grupie interesariuszy czynnych wskazano potencjalnych wspierających (tych, którzy mogą oddziaływać pozytywnie na osiąganie celów Programu) oraz przeciwników (tych, którzy mogą oddziaływać negatywnie).
- Z kolei w każdej grupie uwzględniono możliwość pojawienia się nie tylko interesariuszy bezpośrednich, ale i pośrednich – takich, którzy nie mają z Programem bezpośrednich relacji oddziaływania, ale oddziałują lub doznają oddziaływania Programu pośrednio (np. za pośrednictwem innego interesariusza).

Tab. 2. Analiza interesariuszy Programu.

BENEFICJENCI	POSZKODOWANI
• Właściciele zabytków (nowe możliwości dbania o ich stan) • Samorządy lokalne (promocja miejscowości, zahamowanie emigracji dzięki poczuciu kulturowego zakorzenienia) • Mieszkańcy (wzmocnienie tożsamości lokalnej, poprawa krajobrazu kulturowego, wzrost atrakcyjności życia, wzrost poczucia dumy ze swojego miejsca zamieszkania, wzrost aktywności kulturalnej i społecznej, zdobycie wiedzy dotyczącej dziedzictwa) • Przedsiębiorcy (nowa wiedza co do zarządzania zabytkiem wykorzystywanym biznesowo) • Organizacje pozarządowe (nowe instrumenty działań na rzecz wspierania organizacji promujących dziedzictwo) • Media (nowe ciekawe pola działań w zakresie edukacji społeczeństwa w kwestii ochrony i opieki nad zabytkami)	NIE MA PODMIOTÓW OBIEKTYWNIE POSZKODOWANYCH PROGRAMEM

Załącznik do PONZWM 2022–2025

WSPIERAJĄCY	PRZECIWNICY
• Samorząd województwa (dotacje ze środków własnych i RPO, organizowanie programów, kampanii i badań) • Wojewódzki Konserwator Zabytków (całościowa współpraca ze wsparciem finansowym) • Narodowy Instytut Dziedzictwa (współpraca w uzasadnionych przypadkach bez wsparcia finansowego) • Samorządy lokalne (finansowanie, inicjowanie przedsięwzięć, wspieranie edukacji dotyczącej dziedzictwa kulturowego) • Organizacje pozarządowe (realizowanie zadań publicznych w ramach programu, realizowanie własnej aktywności na rzecz dziedzictwa kulturowego, edukacja w zakresie dbałości o zabytki) • Przedsiębiorcy (prowadzenie działalności w obiektach zabytkowych i związana z tym dbałość o stan ich zachowania) • Media (promocja celów Programu) • Mieszkańcy (dostarczanie wiedzy historycznej, wspieranie przedsięwzięć związanych z programem) • MROT (Wspieranie tworzenia szlaków kulturowych)	• Mniej świadomi mieszkańcy (ograniczenie swobody działań wobec chronionych elementów dziedzictwa, konieczność przestrzegania zasad) • Deweloperzy (ograniczenia swobody przekształcania krajobrazu kulturowego) • Firmy reklamowe (możliwe zmniejszenie dochodów z reklamy outdoor) • Mniej świadome samorządy lokalne (niebezpieczeństwo ignorowania ustaleń Programu)

Trzy kluczowe grupy beneficjentów, to właściciele zabytków, władze samorządowe i mieszkańcy poszczególnych wspólnot lokalnych województwa. Wszyscy oni mogą jednocześnie wspierać Program i korzystać z jego realizacji, ale też mogą podejść do ustaleń Programu obojętnie lub nawet wrogo. Dlatego niezbędna jest praca promocyjno-komunikacyjna skierowana do tych grup adresatów, by zaakceptowali oni cele Programu i uznali je za własne.

2.4.2. Wnioski strategiczne

Wnioski strategiczne zostały sformułowane w oparciu o praktykę wdrażania PONZWM w latach 2018–2021. Na podstawie rozeznania uzyskanego przy wdrażaniu projektów strategicznych tego programu identyfikowano **trzy obszary kluczowych problemów i potrzeb**, na które obecny Program 2022 – 2025 musi zaproponować odpowiedź.

- **Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa,**
- **Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami,**
- **Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.**